

TÜRK AD BİLİMİNDE RENK KÜLTÜ

The Color Cult and Its Relevance to Turkic Onomastic Science

Le culte de la couleur dans l'onomastique turque

Ahmet KARADOĞAN*

ÖZET

Türklerin tarih boyunca kullandığı özel adlarda renk adlarının önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Bu çalışmada Türkler tarafından özel ad olarak kullanılmış olan ve hâlâ kullanılmakta olan renk adları incelenmiştir. Aynı zamanda incelenen adlarla Türk kültürü arasındaki ilişkiye de değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Ad Bilimi, Renk Adları, Şahıs Adları, Yer Adları

ABSTRACT

If one looks at the proper names used by Turks throughout history, one notices that color names occupy a significant place. This study analyzes the color names that were used and are still being used by the Turks as proper names. Moreover, it investigates the relationship between these proper names and Turkic culture in general.

Key Words

Onomastic Science, Color Names, Anthroponym, Toponymy

En eski dönemlerden itibaren ad kavramı insanlar için çok büyük önem taşımaktadır. Yapılan incelemelerde adın eskiden beri gerçekten de insanlar için çok önemli bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Birçok toplumda bir varlığın adını anmak onu çağırarak anlamına geliyordu. İslâmiyet'te Allah'ın adları yerine sıfatları anılır. Aynı duruma Hristiyanlar ve Budistlerde de rastlanır. Almanlar şeytanın adı olan *Satan* yerine onu tersten söyleyerek *Natas* derler. Fransızlar da *Diable* yerine onun bozulmuş biçimleri olan *Diacre*, *Diantre* gibi şekilleri kullanırlar. Buradaki durum, adın insanlar için taşıdığı önemden kaynaklanmaktadır (Aksan 1995: 415).

Hatta kimi toplumların mitolojisinde varlık ile sözcük, sözcük ile anlam birbirinden ayrılmazlar; bir birlik olarak görünürler. Sözcük, varlığın bir simgesi, adı veya göstergesi değil; onun gerçek

bir parçasıdır. Her nesnenin özü adlarda saklıdır. Adlara egemen olmayı başaran kimse nesnelere üzerinde de egemenlik kurar (Akarsu 1998: 15).

İnsanlar önem verdikleri şeylere ad verirler; adı olan şeylere önem verirler. Özellikle Türk kültüründe ad ve ad verme çok önemlidir. Çocuklara aile büyüğü tarafından ad verilmesi de bu önemi göstermektedir. Eski Türklerde kağan olan kişi yeni adlar ve unvanlar almaktadır. Belki de bu sayede, aldığı yeni ad ve unvanlarla kağanın yeni bir kişilik olduğu, artık sıradan bir insan olmadığı vurgulanmak istenmiştir. Ayrıca, Aalto'nun belirttiğine göre Köktürkler atlarına da ad vermişlerdir (Aalto 2000). Burada da yine önem verilen şeye ad verme durumu ortaya çıkmaktadır.

Dünyadaki dillerde, özel adlar genellikle tür adlarından oluşur. Zamanla bu kelime tür adı olarak kullanımdan

* Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

düşüp sadece özel ad olarak kalınca anlamı unutulur. Bazen de özel adlar dinî etkenler sebebiyle yabancı dillerden alınırlar; bu tür özel adların anlamı ise çoğu kere bilinmez. Burada, şahıs adları ile yer adlarını ayırmak gerekecektir. Çünkü yer adlarını oluşturan tür adları genellikle kullanımdan düşmemektedir; kelime aynı anda hem tür adı hem de yer adı olarak kullanılmaya devam etmektedir. Ayrıca yer adları genellikle millîdir; yabancı dillerden alınan yer adları çok azdır. Ancak, sonradan göç vs. sebeplerle gelen coğrafyalarda o yerin önceki sakinlerinin dillerine ait adlar olabilir. Anadolu'da Türkçe kökenli olmayan bu türden yer adları mevcuttur.

Diğer taraftan, çok fazla dışa açılmamış olan toplumlarda özel adların anlamını tespit etmek daha kolaydır. Çünkü yabancı dillerden girme adlar olmadığı gibi çoğu zaman özel ad haline gelen tür adları da kullanımdan düşmemiştir. Kelime hem tür adı hem de özel ad olarak kullanılmakta olduğu için anlamı da unutulmamıştır. Bazen yabancı toplumlarla dil, din, kültür vs. yönlerden karşılıklı etkileşimde bulunmuş olan toplumlarda da kimi özel adların anlamını tespit etmek kolay olabilmektedir. Meselâ, Türkiye Türkçesinde *gül*, *çiçek*, *petek*, *toprak*, *yaprak*, *fidan*, *bahar*, *nur*, *ışık*, *mehtap*, *kaya*, *bulut*, *aslan*, *kartal*, *şahin*, *doğan*, *kılıç*, *özgür*, *devrim*, *savaş*, *barış* gibi kelimeler hem tür adı hem de şahıs adı olarak kullanılmaktadır.

Özel ad durumuna geçen tür adlarının hangileri olduğunu tespit etmek çok da zor değildir: Toplumlar genellikle hayatlarında önemli yer işgal eden ve değer verdikleri şeylerin adını özel adlarında kullanmışlardır. Bu değer verilen şey, hayatlarının maddî veya manevî her yönüyle ilgili olabilir. Türklerin kullandıkları

özel adlarda renklerin yeri önemlidir. Hatta, Türkler tanrılarının adında bile renk bildiren bir kelime kullanmışlardır: *Kök Teñri*. Bunun yanı sıra tarih boyunca gerek şahıs adlarında, gerekse yer adlarında renk adlarının sıkça kullanıldığı görülür.

Dünya toplumlarında ve Türklerde ad verme gelenekleri üzerine yapılan çalışmalarda dinî adlar koyma; ünlü ve saygın kişilerin adlarını koyma, destanlarda, masallarda geçen adlar koyma; yer adlarını, kavim ya da boy adlarını koyma gibi eğilimlerden bahsedilmiştir (Aksan 1995: 440-442). Bu tür çalışmalarda renk adlarının şahıs adı veya yer adı olarak kullanımına yeteri kadar değinilmiş olduğu söylenemez. Bu çalışmanın konusu anlaşılacağı üzere Türklerde renk adlarının özel ad olarak kullanılması olacaktır.

Renk adları bilhassa şahıslarda, özel ad olarak kullanılmış olabileceği gibi lâkap olarak da kullanılmış olabilir; fakat özellikle Eski Türk kültürü ve ad verme gelenekleri düşünüldüğünde şahıs adı ve lâkap kavramlarını birbirinden ayırmak ve hangi kelimenin şahıs adı, hangi kelimenin lâkap olarak kullanılmış olduğunu tespit etmek oldukça güçtür. Günümüz mantığıyla bakıldığında lâkap gibi görünen kimi kelimeleri, o dönem için lâkap olarak değerlendirmek mümkün değildir. Bu sebeple her ikisi için de "şahıs adı" tabiri kullanılacaktır. Tabii ki, yer adlarında böyle sorun yoktur.

Böyle bir konu için başlangıç olarak, Türk dili ve kültüründe renklerin ve renk adlarının yerine kısaca bakmak yerinde olacaktır. Türk kültüründe renklerin tek bir anlamı olmamıştır. Yerine göre temel anlamının dışında birbirinden farklı anlamları ve mefhumları ifade et-

mişlerdir. Türkler aşklarını, sevinçlerini, üzüntülerini, kahramanlık duygularını anlatırken renklerden de faydalanmışlardır. Bu da Türk kültürüne ayrı bir zenginlik ve renklilik katmıştır.

Türk dilinin en eski yadigârları olan Köktürk Yazıtlarında renk bildiren kelimelerin çok fazla olmadığı görülmektedir. Türkçede renk adları sonraki dönemlerde çoğalmıştır. Hatta bu tür kelimelerin bir kısmı yabancı dillerden alınmadır. Köktürk yazıtlarındaki renk adları *ak*, *kara*, *boz*, *kök*, *sarıg*, *yaşıl* kızıl kelimelerinden ibarettir. Bunların yanı sıra sadece at, rengi için kullanılan *torug* gibi kelimeler de vardır. Aslında Türkçedeki, renk adları genel olarak her şey için kullanılanlar ve sadece at, sığır gibi hayvanlar için kullanılanlar olmak üzere iki kısımdır. Hayvan donu için kullanılan kelimeler Köktürk yazıtlarında çok fazla geçmese de diğer dönem lehçelerinde oldukça fazladır; hatta genel renk adlarından daha fazladır ve en küçük ayrıntı bile ayrı bir kelime ile adlandırılmıştır. Bu durum, Türklerin hayatında askerî ve iktisadî yönden at ve sığır gibi hayvanların çok önemli olmasından kaynaklanmaktadır. Hayvanların bu öneminden dolayı, genel renklerde rastlanmayan ayrıntılı adlandırmalara, hayvan renklerinde sıkça rastlanmaktadır. Şöyle ki, “yeşil” ile “mavi”yi ayırt etmeyen, tek bir kelime (*gök* < *kök*) ile ifade eden Türkler, hayvanlar söz konusu olunca birbirine çok yakın olan iki rengi *koñur* ve *doru* (< *torug*) biçiminde iki farklı kelimeyle ifade etmişlerdir.

Türk kültüründe renklerin asıl anlamı ve kullanımı dışında farklı anlam ve kullanımları da vardır. Meselâ, *kara*’nın “kara haber”, “kara cahil”, “kara kış” gibi kullanımlarda olumsuzluk ve yoğunluk anlamları vardır. Aynı şekilde

ak’ın olumlu anlamı; *gök*’ün ululuk, kut-sallık anlamı vardır.

Eski Türk inancısında her ana yönün bir renk karşılığı da vardı. Kara kuzeyi, al ~ kızıl güneyi, ak batıyı, gök doğuyu temsil etmekteydi. Bu sebeple, çeşitli yer adlarında renk bildiren kelimelerin kullanımına rastlanır. Renk adlarının yön bildirmesine Çin, Moğol ve Hint halklarında da rastlanır. Çin inancısında bu yönlerin yanında merkezde de sarı renk bulunur. Daha sonra Türkler de merkez için *altın* kelimesini kullanmaya başlamışlardır; bu da “sarı” demektir (Gabain 1968; Ekrem 1996).

Renk adlarının temel anlamlarının yanı sıra yan anlam ve çağrışımlarıyla kullanımını ayrıca renk – yön ilişkisi ve bu ilişkinin yer adlarına yansımaları daha iyi açıklayabilmek için her rengi tek tek incelemek yerinde olacaktır.

Ak: Türklerde ak, beyazlığı göstermekle beraber, temizlik, arılık, büyüklük ve yaşlılığı da ifade etmiştir. Ak, devletin ululuk, adalet ve güçlülüğünün bir sembolüdür. En eski Türk devleti sayılan Hunlarda ak renk, adalet ve güçlülüğü temsil etmiştir. Devlet büyüklerinin savaşlarda giydikleri elbise ak renklidir; komutanlar sıradan askerlerden farklı görünmek için ak elbise giymişlerdir. Çinlilerle Hunlar arasında yapılan savaşlarda Çin komutanları, beyaz giyinen insanların devletin ileri gelenleri olduğunu bildikleri için “Beyaz giyinen komutanı öldürürsek, Hunları dağıtmış oluruz” diyerek saldırılarını onlar üzerine yoğunlaştırmışlardır. Cengiz Han da ak elbise giyer ve ak ata binerdi. Selçuklular ve Osmanlılardaki ak sancak da bu geleneğin devamını göstermektedir (Ögel 2000: 377 - 378). Dede Korkut Kitabında geçen “ak alemlü” (DK, 240) tabiri bayrağın rengini değil, ululuk, kut-

luluk, azamet ve yüceliği ifade etmektedir. Aynı şekilde “ağ sakallı baba, ağ pürçekli ana” tabirleri aklığın önemini vurgulamaktadır. Bugüne kadar gelen “ak süt emmiş olma” da Dede Korkut’ta bir iyi dilektir (DK, 89; 93; 95).

Altay Türklerinde “ak ata”, destanlarda insanlığın ulu babası ve Hz. Âdem’in karşılığı olmuştur. Türk mitolojisinde devletin başına milletin isteği ile ve meşru bir şekilde geçen hanlar için “Ak Han” tabiri kullanılmıştır. “Kara Han” ise devletin ve milletin başına, zorbalık veya hile yoluyla geçmiş, meşru olmayan, kanun ve töre ile tanınmayan kimsedir (Ögel 2000: 381).

Renklerin duruma göre yön bildirildiğine yukarıda değinilmişti. Ak rengin karşıladığı yön “batı”dır. Özellikle, yer adlarında, kavim ve boy adlarında geçen renk adları bu açıdan değerlendirilebilir. Eski Türkçe döneminde *ak* ile kurulan şahıs adına pek rastlanmamaktadır. Kaynaklarda Eski Uygur Türklerinde *Ak Pıra* (EUS, 9) adı geçmektedir. Bunun yanı sıra, şahıs adı dışında kalan özel adlarda biraz daha fazla görülmektedir. Tonyukuk yazıtında bir ırmak adı olarak *Ak Termel* geçmektedir. Burada *ak*, yönle ilgili olabileceği gibi ırmağın temizliği, berraklığı veya kutsallığıyla da ilgili olabilir.

M.S. 5. yüzyılda, bugünkü Horasan civarındaki bir Altay kavmi için kullanılan *Ak Hunlar* tabiri de, herhâlde bu kavmin asıl anavatanlarının doğuda olduğunun bilinmesinden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı, bu kavim “Batı Hunları” olarak düşünülmüştür (Gabain 1968; Kafalı 1996). Aynı şekilde, Altın-Orda Hanlığının doğu kanadı için *Gök-Orda*, batı kanadı için ise *Ak-Orda* tabiri kullanılmıştır (Kafalı 1996).

Sonraki dönemlerde de *ak* kelimesi-

nin özel adlarda kullanıldığı görülmektedir. Harzemşahlarda *Ak Şah* (TŞA, 197) adı geçmektedir. İlhanlılar ve Timurlularda *Ak Beg* (TŞA, 311), *Ak Boga*, *Ak Daş*, *Ak Timur* (TŞA, 312), *Ak Bigim* (TŞA, 352) adları vardır. Karakoyunlular ve Akkoyunlularda *Agman Oğlu* ve *Ak Togan* (TŞA, 265) adları kullanılmıştır. Abbasî ordularında görev yapan Türk komutanlar arasında *Ak Baş* ve *Ak Böri* (TŞA, 511) adları geçmektedir. Oğuzlar¹ arasında da *ak* ile kurulmuş özel adlar oldukça yaygındır: *Ak Arslan*, *Ak Böri* (TŞA, 604), *Ak Kuş*, *Ak Sunkur* (TŞA, 605), *Akça Koca*, *Akça Apa* (TŞA, 694), *Ak Baş* (Neşri, 152), *Ak Temür* (Neşri, 110). Ayrıca Fatih Sultan Mehmed’in hocasının adının da *Ak Şemseddin* olduğu bilinmektedir. Selçuklu ve Osmanlı döneminde *ak* ile kurulmuş çeşitli yer adları da vardır: *Akça Hisar* (Neşri, 649), *Akça Liman* (Neşri, 177), *Ak Çay* (Neşri, 319), *Ak Hisar* (Neşri, 525), *Ak Saray* (Neşri, 791), *Ak Şehr* (Neşri, 209), *Ak Yazı* (Neşri, 739).

Günümüzde Türkiye’de köy, kasaba, ilçe gibi birçok yer adında da *ak* kelimesi bulunmaktadır. Köy adlarında: *Akağaç*, *akbaba*, *akbaş*, *akbudak*, *akbulut*, *akbüyük*, *Akdağ*, *Akduman*, *Akgelin*, *Akgöl*, *Akgeçit*, *Akgedik*, *Akkaya*, *Akkoyunlu*, *Akkeçi*, *Akkeçi*, *Akköprü*, *Aksöğüt*, *Aksungur*, *Aktepe*, *Akyamaç*, *Akyıldız*, *Akyurt*, *Akçadam*, *Akçadere*, *Akçagül*, *Akçakavak*, *Akçakışla*, *Akçasöğüt*, *Akçatarla*, *Akçasöğüt* vs. (YAK, 1-2). Belde ve ilçe adlarında: *Akçakent*, *Akçaova*, *Akdağ*, *Akkaya*, *Akçaabat*, *Akçadağ*, *Akçakale*, *Akçakoca*, *Akdağmadeni*, *Akhisar*, *Akkuş*, *Akseki*, *Akşehir*, *Akyazı* (YAK, 86; 96).

Kara: *Kara* kelimesi Türkçenin bilinen eski dönemlerinden beri kullanılan kelimelerinden biridir. Eskiden beri yer-

yüzünün rengi “kara” olarak düşünülmüştür. Orhun Yazıtlarında yeryüzü için *yagız yir* tabiri kullanılmıştır. Günümüzde de yeryüzünün denizler dışında kalan kısımları için *kara* kelimesi kullanılmaktadır².

Kara kelimesi, renk anlamının yanı sıra, büyüklük, ululuk, yoğunluk, şiddetlilik ve olumsuzluk, uğursuzluk anlamlarını da yüklenmiştir. Meselâ, Çağatay kültür çevresinde *kara çerig* büyük ve yürüyüş hâlinde olan ordu demektir. *Kara orman*, *kara yış* gibi tabirler de “sık orman” manasını ifade etmektedir. Aynı şekilde Dede Korkut Kitabı’nda geçen *kara dağ* da yüce ve göğe yükselen büyük dağlar için kullanılmıştır (Ögel 2000: 442-443).

Dede Korkut Kitabındaki *kara donlu kâfir* (DK, 87) sözü Hristiyan keşişlere işaret etmektedir. Elbette, bu sözlerden, o çağdaki bütün Hristiyanların siyah elbise Türklerin de başka bir renk elbise giydiği sonucu çıkarılamaz. Buradaki *kara* veya *kara donlu* tanımlaması, Hristiyanların din ve duygu ayrılığının belirtilmesi amacıyla veya onların küçümsenmesi ve kötümsenmesi için söylenmiş olmalıdır. Yine Dede Korkut’ta onlar için *kara dinli*, *kara arpa ekmekli*, *kara domuz damlı* (DK, 161; 169) gibi başka sözler ve yakıştırmalar da kullanılmıştır. *Kara* kelimesindeki aynı olumsuz anlamı günümüzde de devam etmektedir. Meselâ, Türkiye Türkçesinde kullanılan *kara haber*, *kara gün* tabirlerinde olumsuzluk vardır.

Kara kelimesi kimi durumlarda güzellik, sevimlilik sembolü de olmaktadır. Türklerde *kara kaş*, *kara göz* tabirleri güzelliği ifade etmek için kullanılır. Ayrıca *yağız delikanlı* ifadesinde de yiğitliğin yanı sıra güzellik ve sevimlilik de vardır.

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre, *kara* kelimesi bünyesinde çok çeşitli anlam ve ifadeleri barındırmaktadır. Bu sebeple Türkçe özel adlarda en eski dönemlerden beri sıkça kullanılmıştır. Eski Türkçe döneminde *Kara*, *Kara Bars*, *Kara Buluk*, *Kara Çur*, *Kara Kan* (ETY, 914), *Kara Bakşı*, *Kara Buga*, *Kara Künâz*, *Kara Tegin*, *Kara Temür* (EUS, 167), *Kara Kuş* (TŞA, 84) gibi şahıs adları; *Kara Buluk*, *Kara Köl*, *Kara Señir*, *Kara Yotukan* (ETY, 914) gibi coğrafya ve yer adları kullanılmıştır. Köktürklerin batısında bulunan Türkler için de *Kara Türgiş* (ETY, 914) tabiri kullanılmıştır.

Avrupa’ya giren Hunlar, Kuzey Hunlarının devamı olduğu Macar kaynaklarında *Kara Hunlar* diye bilinirler. Aynı şekilde, Osmanlı tarihinde Boğdan’ın kuzeyini ifade etmek için *Kara Boğdan* tabiri kullanılmıştır (Kafalı 1996). Karahanlılarda *Kara Kuş* (TŞA, 120), Harzemşahlarda *Karaca* (TŞA, 213) adlarına rastlanmaktadır.

Sonraki dönemlerde de *kara* kelimesi ve türevlerinin özel adlarda kullanıldığı görülmektedir. Karakoyunlu ve Akkoyunlularda: *Kara*, *Karaçuk*, *Kara Kesek*, *Kara Koç* (TŞA, 270), *Karaman*, *Kara Paşa* (TŞA, 271). Timurlularda: *Kara Kisek Oğlan*, *Kara Han* (TŞA, 358), *Kara Köz Bigim* (TŞA, 359). Safevilerde: *Karaca İlyas*, *Karaca Sultan*, *Kara Güne*, *Kara Han* (TŞA, 247). Afşarlar ve Kaçarlar: *Kara Han*, *Kara Mirza* (TŞA, 294). Memluklerde: *Kara*, *Kara Arslan*, *Kara Buga*, *Kara Demürtaş* (TŞA, 385), *Kara Kesek*, *Kara Kuş*, *Kara Sunkur*, *Kara Pulat*, *Kara Tay*, *Kara Temür*, *Karaca*, *Kara Göz* (TŞA, 386). Abbasi ordularında görev yapan Türkler arasında da *kara* ile kurulmuş isimlere rastlanmaktadır: *Kara Tigin*, *Kara Togan* (TŞA, 486), *Kara Sunkur*, *Kara Taş* (TŞA, 517).

Oğuzlarda: *Kara Göz, Kara Kız, Kara Kuş, Kara Sunkur* (TŞA, 646), *Kara Tigin, Kara Togan* (TŞA, 647), *Kara Arslan Melik, Kara Budak, Kara Çekür, Kara Dervend, Kara Göne, Kara Tüken Melik* (DK, 168), *Karaça, Karaçuk* (DK, 169), *Karaman* (Neşri, 45), *Karaca Bey* (Neşri, 651), *Karaca Hızır* (Neşri, 653), *Kara Mukbil* (Neşri, 243), *Kara Rahman* (Neşri, 143), *Kara Yülük* (Neşri, 611).

Selçuklular ve Osmanlıların idaresindeki bölgelerde *kara* ve *karaca* kelimeleriyle kurulmuş çeşitli yer adlarına rastlanmaktadır: *Kara Ağaç* (Neşri, 209), *Kara Bağ* (Neşri, 349), *Kara Burun* (Neşri, 545), *Karaca Hisar* (Neşri, 65), *Kara Feriye* (Neşri, 215), *Kara Hisar* (Neşri, 47), *Kara Mürseller* (Neşri, 153).

Günümüzde Türkiye’de köy, kasaba, ilçe gibi birçok yer adı da *kara* kelimesiyle kurulmuştur. Köy adlarında: *Karaağa, Karaali, Karaarlan, Karaatlı, Karababa, Karabağ, Karabakır, Karabogağ, Karaboncuk, Karabulut, Karaburun, Karaçam, Karaçavuş, Karadana, Karademir, Karadikmen, Karadoğan, Karaerkek, Karagüveç, Karakabak, Karakazan, Karakız, Karamağara, Karaoğlak, Karaören, Karapir, Karasu, Karatepe, Karaorgan, Karavelet, Karayayla, Karacaahmet, Karacahisar, Karacakuyu, Karacahüyük, Karacaoba, Karacapınar, Karacasu* vs. (YAK, 28-29). Belde ve ilçe adlarında: *Karacadağ, Karacaköy, Karacaören, Karaçay, Karaçayır, Karadirek, Karahasan, Karakurun, Karamağara, Karaoğlan, Karabük, Karacabey, Karacasu, Karaköse, Karapınar, Karataş, Karayazı* (YAK, 91; 99).

Gök: *Gök* (< *kök*) kelimesi Eski Türkçe döneminden beri birden fazla rengi ifade etmiştir. Daha çok “mavi” ve “yeşil” için kullanılsa da “boz”, “gri” gibi renkler için de kullanılmıştır. Günümüz-

de de Türkçenin çeşitli lehçe ve ağız seviyesindeki dil birliklerinde “mavi, yeşil, boz, gri” gibi renkler için kullanılmaktadır. Eski Türkçe döneminden beri Türkçede “yeşil” için *yaşıl* kelimesi kullanılsa da *gök* kelimesinin “yeşil” yerine kullanımını günümüze kadar devam etmiştir.

Gök renk eskiden beri çoğunlukla mukaddes sayılan şeyler ve durumlar için kullanılmıştır; mukaddes sayılan şeylerin rengi çoğunlukla gök olmuştur. Gökyüzünün hem adı hem de rengi göktür, suyun rengi göktür. Aslında, *gök* (< *kök*) kelimesi Köktürk yazıtlarında gökyüzünün adını değil, rengini ifade etmek için kullanılmıştır. Doğrudan doğruya göğün adı olarak kullanılması daha sonraki dönemlere rastlar. Eski Türk dinî inancı sebebiyle *kök* “mavi” ve *teñri* “gökyüzü; Tanrı” kelimeleri *Kök Teñri* biçiminde birlikte çok fazla kullanılmıştır. Daha sonra *teñri* kelimesi “gökyüzü” anlamından sıyrılıp tamamen “Allah” anlamında kullanılır hâle gelince yeri boş kalmış ve *kök* kelimesi *teñri* kelimesinin boşalttığı “gökyüzü” anlam alanını doldurmuştur. Eski Uygur Türkçesi döneminden itibaren *kök* kelimesinin “gökyüzü” anlamında kullanımına rastlanır.

Gök renk Türkler için adeta hayatın kendisidir. Gökyüzünün hem kendisidir hem de rengidir. İnsanoglu gökten gelir, ölünce yine göğe çıkar. Gökyüzü bir sonsuzluktur. Yeryüzünde ise hayat kaynağı olan suyun rengidir, bütün bitkilerin rengidir. Bu sebeple, kutsal olan şeylerin rengi çoğunlukla gök olmuştur; rengi gök olanlar da kutsal olmuştur. Gök rengin sınırlarının bu kadar geniş olması belki de kutsal şeylerin rengi olmasından kaynaklanmaktadır. Sıradan şeyler ve durumlar için kullanıldığında gök renk çoğunlukla “mavi” veya “yeşil”i ifade eder. Boz, gri, kır gibi renkler yeri-

ne kullanımlarında ise bir kutsallık, üstünlük veya önem verme vardır. *Gök böri*³, *gökçe sakal*⁴, *gök bidevi at*⁵ gibi kullanımlara bakıldığında vasıflandırılan nesnelerin renginin mavi veya yeşil olmasının imkânsız olduğu görülür. Bunların kutsallığına dikkat çekmek için *gök* renk kullanılmıştır. Bunun sonucunda da *gök* rengin sınırları genişlemiştir.

Gök kelimesinin Türk ad biliminde kullanımına Köktürk döneminden itibaren rastlanır. Yukarıda da belirtildiği gibi, *kök* kelimesi Köktürklerin tanrıların adında kullanılmıştır. *Köktürk* kelimesinde de *kök* vardır. *Kök Teñri* adının yanında *Kök Türk* adının kullanılması, Köktürklerin kendilerine kutsallık, üstünlük ve tanrısallık atfetmek istemelerinden kaynaklanmış olabilirler. Muhtemelen, bu sayede diğer Türk boylarına kendi hakimiyetlerini kabul ettirmeyi amaçlamışlardır. Bütün bunlardan *gök* rengin Eski Türklerin hayatında olumlu ve önemli bir yere sahip olduğu sonucu çıkarılabilir.

Köktürk döneminde bir dağ adı olarak *Kögmen* ve bir nehir adı olarak *Kök Üñ* (ETY, 910) geçmektedir. Eski Uygurlarda da şahıs adı olarak *Kök* ve *Kök Bu-ka* (EUS, 114) geçmektedir. Karakoyunlularda *Gökçe Musa* (TŞA, 269), İlhanlılarda *Kök Böri* (TŞA, 325), Timurlularda *Kök Boga* (TŞA, 360), Safevilerde *Gökçe Sultan* (TŞA, 246), Oğuzlarda *Gökçe* (TŞA, 653), *Gök Taş* (TŞA, 654) adları kullanılmıştır. Dede Korkut'ta *Gökçe De-ñiz* ve *Gökçe Tag* (DK, 122). Örneklerde de görüldüğü gibi özel adlarda *gök* kelimesinin yanı sıra zaman zaman *gökçe* kelimesine de rastlanmaktadır.

Türkiye'de de köy, belde ve ilçe düzeyindeki çeşitli yer adlarında da *gök* kelimesine sıkça rastlanmaktadır. Köy adlarında: *Gökçağaç*, *Gökbudak*, *Gökçam*,

Gökdere, *Gökdoğan*, *Gökgöz*, *Gökköy*, *Gökova*, *Gökpınar*, *Göksu*, *Göktarla*, *Gökya-ka*, *Gökçe ağaç*, *Gökçe bağ*, *Gökçe çakmak*, *Gökçedağ*, *Gökçedere*, *Gökçeovacık*, *Gök-çepelit*, *Gökçesu*, *Gökçeyamaç*, *Gökçeyazı* vs. (YAK, 22). Belde ve ilçe adlarında: *Gökçe ağaç*, *gökçebey*, *gökçedağ*, *gökçe-ören*, *gökçesu*, *gökçeyazı*, *gökdere*, *göksu*, *göktepe* (YAK 90).

Al-Kızıl: *Kızıl* kelimesine Köktürk döneminden beri rastlanmaktadır. *Al* kelimesi ise ilk olarak 11. yüzyıl kaynaklarında görülür. Bu kaynaklarda renk bildirmesinin yanında "bayrak" anlamında da kullanılmıştır. Bu durum bayrağın renginden ileri geliyor olmalıdır. Kültür tarihimizde *al* rengin olumlu kullanımlarının yanında olumsuz kullanımlarına da rastlanır. *Kızıl* renk ile *al* renk arasında kesin bir kullanım farkına gitmek kolay değildir. Her iki rengin de paralel kullanımları oldukça fazladır. Zaten bu iki renk arasında çok belirgin bir fark da yoktur; sadece ton farkı vardır. Hatta çoğu kere *al* ve *kızıl* kelimeleri yakın anlamlı olarak birbirlerinin yerine de kullanılırlar.

Eski Türk ve Moğol kültüründe *al* hanlık sembolü olarak görülmüştür. Tahta çıkacak olan han, *al* renkli kaftan veya hilat giyerdi. Ayrıca, Eski Uygurlarda devlet işlerinde *al damga* kullanılmış; bu *al damga* daha sonra İlhanlılara onlardan da Osmanlılara geçmiştir (Ögel 2000: 401-403). Hatta, günümüzde Türkiye'de askerî kurumlarda bu geleneğin devamı olarak hâlâ kırmızı renkli mühürler kullanılmaktadır.

Uygur yazısıyla yazılmış olan Oğuz Destanı'nda Oğuz Kağanın olağanüstü özellikleri anlatılırken gözlerinin *al* olduğu söylenir. Yine Çin kaynaklarında Köktürk Kağanı Mukan Kağan'ın gözlerinin *al* olduğundan bahsedilir. Gözün *al*

olmasının bir kahramanlık ve olağanüstülük anlamı taşıdığı anlaşılmaktadır (Ögel 2000: 404). Altay ve Sayan dağları bölgesinde 7. - 8. yüzyıllarda yaşadığı tahmin edilen bir Türk beyinin mezarında kırmızı, sarı ve yeşil renkli elbiseler bulunmuştur (Genç 1996). Ayrıca, gerek İslâmîyet öncesinde gerekse İslâmî dönemde kızıl renkli bayrak ve flamalar ordu içerisinde diğer renklerden daha üstün sayılmış ve daha çok kullanılmıştır (Ögel 2000: 425). Bütün bunların sonucunda Türk kültüründe *al* rengin kağanlık ve kahramanlık ile özdeşleşen bir renk olduğu söylenebilir. Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî bayrağının da *al ~ kızıl* renkte olduğu bu konuda dikkate alınmalıdır.

Bunların yanı sıra yukarıda da belirtildiği gibi *al* renk olumsuz durumlar ve kavramlar için de kullanılmıştır. Gebe ve loğusa kadınlara kötülük yapan ruh *albastı*, *al karısı* gibi isimlerle anılmaktadır. Bu kötü ruh hemen hemen bütün Türk grupları tarafından bilinmektedir. Ayrıca Dede Korkut'ta Deli Dumrul hikâyesinde Azrail için *al kanatlı Azrail* tabiri kullanılmaktadır. Yine eski Türk mitolojisinde insanlara kötülük yapan *al ~ kızıl kurt* motifi vardır. Eski Türk inanışında *gök kurt* ne kadar olumlu vasıflara sahipse *al ~ kızıl kurt* da o denli olumsuz vasıflara sahiptir (Ögel 2000: 405-406).

Tarih boyunca çeşitli Türk devletlerinde *al* ve *kızıl* kelimelerinin özel adlarda kullanımına rastlanmaktadır. Memluklerde *Al Bars*, *Al Demür*, *Al Melik* (TŞA, 375); Abbasî ordularında *Kızıl Tigin* (TŞA, 487), *Kızıl et-türki* (TŞA, 520); Oğuzlarda *Al Taş* (TŞA, 695), *Kızıl*, *Kızıl Arslan* (TŞA, 650), *Kızılça*, *Kızıl Sarıg* (TŞA, 651), *Kızıl Ahmed* (Neşri, 745), *Kızıl Koca* (Neşri, 599) gibi şahıs adları tespit edilmiştir.

Kızıl ve *kızılca* kelimeleri Selçuklu ve Osmanlı döneminde çeşitli yer adlarında da görülmektedir: *Kızılca Kule* (Neşri, 637), *Kızılca Tuzla* (Neşri, 165), *Kızıl Hisar* (Neşri, 789), *Kızıl Ağaç Yeñicesi* (Neşri, 565).

Türkiye'de köy, kasaba, ilçe gibi yer adlarında *al* kelimesi pek fazla kullanılmamış; bunun yerine *kızıl* tercih edilmiştir. Köy adlarında: *Kızılağaç*, *Kızılakmet*, *Kızıldağ*, *Kızıldere*, *Kızılgeçit*, *Kızılğüney*, *Kızılhüyük*, *Kızılkapı*, *Kızılkaya*, *Kızılmağara*, *Kızılova*, *Kızılsu*, *Kızıltepe*, *Kızılyurt* vs. (YAK, 32); Belde ve ilçe adlarında: *Kızılcaadağ*, *Kızılhisar*, *Kızılören*, *Kızılyaka*, *Kızılcahamam*, *Kızıltepe* (YAK, 92; 99). Ayrıca, Anadolu'daki büyük bir ırmağın adının da *Kızılırmak* olduğu bu bahiste hatırlanmalıdır.

Yeşil: Yeşil renk için Eski Türkçe döneminde *yaşıl* kelimesi kullanılmıştır. Fakat *yaşıl* kelimesinin kullanımı Eski Türkçe döneminde çok yaygın değildir. Yeşil için daha çok *kök* kelimesi kullanılmıştır. *Kök* kelimesi mavi, kırmızı, boz gibi renklerin için de kullanılmasına rağmen daha çok mavi ve yeşil için kullanılmıştır. Günümüzde Anadolu ağzlarında aynı biçimde kullanılmaktadır. *Yaşıl* kelimesinin eserlerde yaygın biçimde kullanılması 11. yüzyılda gerçekleşmiştir. Genel Türkçede kullanım alanı oldukça yaygındır; çağdaş lehçelerin büyük çoğunluğunda kullanılmaktadır. Fakat *kök ~ gök* kelimesinin yeşil renk için kullanımını hâlâ devam ettirmektedir.

Kutadgu Bilig'de *yaşıl* kelimesi ağaç, ırmak, su, dağ, ova, yıldız gibi çeşitli tabiat varlıklarıyla yaygın biçimde kullanılmıştır. Baharın gelmesi tasvir edilirken *yaşıl* kelimesi kullanılmıştır. Ayrıca, Kutadgu Biligde görülen *yagız yir*, *yaşıl suv* tabiri de Köktürklerdeki kutsal *yir-sub* anlayışının devamı olmalıdır (Ögel 2000: 474).

İslâmî dönemde yeşil rengin olumlu anlamları daha da artmıştır. Hz. Muhammed'in sancaklarından birinin rengi yeşildir. Zamanla yeşil renk seyidlerin, evliyaların sembolü hâline gelmiştir; türbeler çoğunlukla yeşile boyanmıştır. Kendilerini peygamber soyundan saymaları sebebiyle Safevîlerin bayrakları da yeşil renkteydi (Genç 1996).

Yeşil (< *yaşıl*) kelimesinin özel adlarda kullanımına Köktürk döneminden beri rastlanmaktadır. Bu dönemde *Yaşıl Ügüz* (ETY, 925) biçiminde bir nehir adında geçmektedir. Ancak, yeşil renk yerine daha çok *kök* ~ *gök* kelimesi kullanıldığı için özel adlarda *yaşıl*~ *yeşil* kelimesinin kullanımı çok yaygın değildir. Fakat *gök* kelimesinin kullanıldığı kimi durumlarda “yeşil”in de kastedilmiş olabileceği dikkate alınmalıdır.

Tarihî dönemlerde *yeşil* (< *yaşıl*) kelimesinin özel adlarda kullanımına pek rastlanmasa da günümüzde Türkiye'deki çeşitli yer adlarında kullanıldığı görülmür. Köy adlarında: *Yeşilada*, *Yeşilağaç*, *Yeşilbahçe*, *Yeşilbarak*, *Yeşilbük*, *Yeşilçam*, *Yeşilçay*, *Yeşildağ*, *Yeşildemet*, *Yeşildere*, *Yeşildurak*, *Yeşilgöl*, *Yeşilgüney*, *Yeşilhisar*, *Yeşilkale*, *Yeşilkuyu*, *Yeşilova*, *Yeşilpınar*, *Yeşilsu*, *Yeşiltepe*, *Yeşilvadi*, *Yeşilyaka*, *Yeşilyayla*, *Yeşilyazı* vs. (YAK, 55); belde ve ilçe adlarında: *Yeşildere*, *Yeşilkent*, *Yeşilova*, *Yeşilvadi*, *Yeşilyazı*, *Yeşilyurt* (YAK, 95; 102). Yine, Anadolu'daki bir ırmağın adı da *Yeşilirmak*'tır.

Sarı: Sarı renk Türk kültüründe çeşitli olumlu değerlerin yanında genelde olumsuz bir değere sahiptir. Ancak bahar veya tabiat tasvir edilirken sarı olumlu anlamda kullanılır. Ayrıca özellikle kızlarda sarışın olmak güzellik âmetidir. Bunların dışında hastalıklardan, büyük ve ölümcül çöllerden bahsedilirken hep sarı renk kullanılmıştır. Yı-

lan, çıyan da sarı renkle anılır (Ögel 2000: 479-491). Fakat sarı renk bu tür hayvanlar için belirleyici bir özellik değildir. Muhtemelen bu türden hayvanlara yüklenen olumsuz özellikler sebebiyle sarı renk kullanılmaktadır. Günümüzde Anadolu'da kırsal kesimde sarının olumsuz anlamı hâlâ devam etmektedir. Hatta kızlarda sarışınlık bir güzellik unsuru olarak kabul edilmez.

Cengiz Handan sonra sarı rengin Türk dünyasında amblemlerde ve bayraklarda kullanıldığı görülmektedir. Bu durum eski dönemlerde Moğolların Çin'den etkilenmiş olmasına bağlanabilir; çünkü sarı renk Çin kültüründe kutsal bir renktir, imparatorluk rengidir (Ögel 200: 479).

Türkçede *sarı* (< *sarıg*) kelimesi Eski Türkçe döneminde beri kullanılmaktadır. Sarı renk ile kurulan özel adlara da Eski Türkçe döneminden beri rastlanır: *Sarıgçır* (ETY, 917), *Sarıg* (EUS, 197). Sonraki dönemlerde de *sarı*, *saru*, *sarıg*, *sarıca*, *saruca* gibi biçimlerde özel adlarda kullanılmıştır. Harzemşahlarda *Sarıg Han*, *Saru Han* (TŞA, 225); İlhanlılarda *Sarıca* (TŞA, 328); Timurlularda *Sarı Boğa* (TŞA, 361); Safevîlerde *Saru Beg* (TŞA, 251), *Saru Han Beg*, *Saru Laçın* (TŞA, 252); Oğuzlarda *Saru Kulmaş*, *Sogan Saru* (DK, 260), *Saru Çoban* (TŞA, 185), *Sarıca*, *Saru Saltuk* (TŞA, 735), *Saru Yatı* (Neşri, 71), *Saruca Paşa* (Neşri, 227), *Saru Han* (Neşri, 51) gibi şahıs adlarına rastlanır.

Türkiye'deki çeşitli yer adlarında *sarı* kelimesine rastlamak mümkündür. Köy adlarında: *Sarıabdal*, *Sarıahmetler*, *Sarıaliler*, *Sarıbahçe*, *Sarıbük*, *Sarıçalı*, *Sarıdana*, *Sarıdavut*, *Sarıerik*, *Sarıfatma*, *Sarıgöl*, *Sarıhalil*, *Sarıbrahimli*, *Sarıkavak*, *Sarımahmutlu*, *Sarımehmet*, *Sarımustafalar*, *Sarıömerli*, *Sarısüley-*

man, Sarıtarla, Sarıveli, Sarıyaka, Sarıyakup vs. (YAK, 43). Belde ve ilçe adlarında: *Sarıbeyler, Sarıbuğday, Sarıgöl, Sarıkavak, Sarıkonak Sarıköy, Sarısu, Sarıkaya, Sarıkamış* (YAK, 93; 101)

Türkçede zaman zaman özel adlarda kullanılan *altın* kelimesini de sarının sınırları içinde düşünmek gerekir. Şahıs adı olarak kullanılmasında altının değerli bir maden oluşu etkili olmuş olabilir; fakat yer adlarında bölgenin tabii yapısının rengiyle ilgili olabileceği gibi, renklerin yön ifade etmesiyle de ilgili olabilir. *Altun* kelimesi de Eski Türkçe döneminden beri özel adlarda kullanılır. Köktürk ve Uygur döneminde *Altun Tay Sañun* (ETY, 903), *Altun Tamgan Tarkan* (ETY, 903) gibi şahıs adlarının yanı sıra *Altun Kır* (ETY, 903) ve *Altun Yiş* (ETY, 903) gibi yer adlarında da görülür. Daha sonraki dönemlerde zaman zaman özellikle şahıs adlarında kullanılmıştır. Memluklerde *Altun Boga, Altun Kuş* (TŞA, 375); Oğuzlarda *Altun Baş, Altun Taş* (TŞA, 698) adları vardır. Bu tür özel adlarda sarı ve altın'ın olumlu değeri ön plândadır. Zaten sarı'daki olumsuz anlamlar altın'da yoktur; altın her zaman olumlu anlamda kullanılmıştır. Ancak, kimi özel adlarda bulunan *altın* kelimesinin renklerle ilgili bir anlam taşımayabileceği; sadece altının kıymeti sebebiyle kullanılmış olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

Görüldüğü gibi renk adları yazılı metinlerle takip edilebilen dönemlerde Türk özel adlarında kullanılmıştır. Renk adlarına hem şahıs adlarında, hem yer adlarında hem de çeşitli etnik adlarda rastlanmaktadır. Bu kullanımlarda renk bildiren kelimeler gerçek anlamlarıyla kullanılmış olabileceği gibi, renklerin yukarıda bahsedilen farklı anlamları ve kullanımları da düşünülmüş olabilir.

Bunu tespit edebilmek için her özel adı ayrı ayrı düşünmek gerekmektedir. Ayrıca, çalışmanın başında da belirtildiği gibi özellikle şahıs adlarındaki renk bildiren kelimeler bugünün mantığıyla bakıldığında "lâkap" olarak düşünülebilir. Fakat eski Türk kültürü ve ad verme geleneklerinde "şahıs adı" ile "lâkap"ı birbirinden ayırmanın çok da kolay olmadığı unutulmamalıdır.

NOTLAR

1. Burada, Selçukluların ilk dönemlerinden itibaren, Büyük Selçukluların hakimiyet sahasındaki Oğuzlar ile daha batıya göç eden Anadolu Selçuklu ve Osmanlı döneminde Anadolu'daki Oğuzlar kastedilmektedir.

2. Yeryüzünün denizler ve göller dışında kalan kısmı için kullanılan *kara* kelimesinin Arapça *kârâ* kelimesinden geldiğini söyleyenlerin yanı sıra bu kelimenin Türkçe *kara* "siyah" kelimesi olduğunu söyleyenler de vardır (Eren 1999: 210). Kanaatimizce, burada bahsi geçen *kara* kelimesi ile "siyah" anlamındaki *kara* kelimesi aynıdır. Muhtemelen, yeryüzündeki kara parçalarının renginin denizlerin rengine göre daha koyu olmasından dolayı *kara* kelimesi bu anlamda kullanılmaya başlamıştır.

3. Türk mitolojisinde kurdun ne kadar önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Çeşitli destanlarda ve rivayetlerde geçen kurt çoğunlukla gök renkte olmuştur. Oğuz Kağan destanında Oğuz Kağana yol gösteren kurt gök renklidir, Ergenekon Destanında Ergenekon'dan çıkarken kılavuzluk yapan kurt da gök renklidir. Ayrıca, Anadolu Selçuklularında gök bir kurdun kılavuzluğunda Anadolu'ya geldiklerine dair inanışlar rivayet edilmiştir. Bu destan ve rivayetlerde kurt için gök rengin kullanılması onun kutsallığından ve ona duyulan saygıdan kaynaklanmaktadır. Zaten *gök börü* tabiri sadece yaşlı, tecrübeli, kulları kırışmış kurtlar için kullanılmıştır (Ögel 200: 458 - 459).

4. Türklerde *ak sakal, ak sakallı* tabirlerinden önce yaşlılık, tecrübelilik, bilgelik, yol göstericilik, kurtarıcılık, kutsallık gibi özellikler atfedilen kişiler için *gök sakal, gökçe sakal, gökçin sakal* tabirleri kullanılmıştır. Burada da bu tür kullanımlar o kişilere duyulan saygıdan verilen kutsallıktan kaynaklanmaktadır (Ögel 200: 460 - 461).

5. At, Eski Türklerin hayatında şüphesiz en önemli hayvandır. Hayatı akınlarla ve savaşlarla geçen bir insan için at en yakın arkadaştır. Bu sebeple ata bir kişilik ve kutsallık verilmiştir. Sıradan olmayan, kutsallık atfedilen atlar için *gök* sıfatı kullanılmıştır. Mete'nin Çin imparatoru ile yaptığı savaşlarda gök atlardan bahsedilir. Dede Korkut Kitabı'nda

da *gök bidevi at* tabiri sıkça kullanılır. Burada söz konusu olan atlar muhtemelen kır renklidir; fakat duyulan saygı ve atfedilen kutsallık sebebiyle *gök* ile vasıflandırılmışlardır (Ögel 200: 467 - 468).

KAYNAKLAR

Aalto, P., (Çev. E. Aydın), 2000, "Orhon Yazıtlarındaki At İsimleri Üzerine", *Türk Dili* 587, s. 453-457.

Akarsu, B., 1998, *Wilhelm von Humbolt'da Dil – Kültür Bağlantısı*, İstanbul, İnkılap Kitapevi.

Aksan D., 1995, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları 439.

Aksan, D., 1974, Anadolu'da Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar, *TDAY-Belleten-1973-1974*, Türk Dil Kurumu Yayınları 406, s. 185-193.

Arat, R. R., 1979, *Kutadgu Bilig III. İndeks*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 47.

Arat, R. R., 1987, Türkçede Cihet Mefhumu ve Bununla İlgili Tabirler, *Makaleler I*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 65, s. 180-203.

Atalay, B., 1935, *Türk Büyükleri ve Türk Adları*, İstanbul.

Atsız, N. – A. Naci, 1928, Anadolu'da Türklerle Ait Yer İsimleri, *Türkiyat Mecmuası I*, s. 242-259.

Baskakov, N. A., (Çev. S. Kâzımoglu), 1997, *Türk Kökenli Rus Soyadları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları 684.

Başkan, Ö., 1989, Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme, *TDAY-Belleten-1970*, (= Türk Dil Kurumu Yayınları 319), s. 237-251.

Çoruhlu, Y., 2002, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi 169.

DK = Ergin, M., 1997, *Dede Korkut Kitabı I. Giriş – Metin - Faksimile*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları 169.

Ekrem, N., 1996, Hunlarda Renk ve Yön Bilgisi, *Nevruz ve Renkler*, [Haz. S. Tural, E. Kılıç], Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları 116, s. 85 – 94.

Eren, H., 1989a, Türk Yer Adları Söku, *TDAY-Belleten-1965*, Türk Dil Kurumu Yayınları 246, s. 149-153.

Eren, H., 1989b, Yer Adlarımızın Dili, *TDAY-Belleten-1965*, Türk Dil Kurumu Yayınları 246, s. 155-165.

Eren, H., 1999, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara.

ETY = Orkun, H. N., 1994, *Eski Türk Yazıtları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları 529.

EUS = Caferoğlu, A., 1968, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları 260.

Gabain, A., 1968, Renklerin Sembolik Anlamları, *Türkoğlu Dergisi C. III*, Ankara, s.107-113.

Gencosman, K. Z., 1975, *Türk İsimleri Sözlüğü*, İstanbul.

Genc, R., 1996, Türk Düşüncesi, Davranışı ve Hayatında Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil, *Nevruz ve Renkler*, [Haz. S. Tural, E. Kılıç], Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları 116, s. 41 – 48.

Hey'et, C., 1996, Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri, *Nevruz ve Renkler*, [Haz. S. Tural, E. Kılıç], Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları 116, 55-62.

Januzakov, T. J. – K. S. Esbayeva, (Akt. N. Aksu), 2003, *Kazak Türklerinde Kişi Adları (Qazaq Esimderi)*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları 826.

Kadaşeva, K., 1996, Kazak Medeniyetindeki Semboller, *Nevruz ve Renkler*, [Haz. S. Tural, E. Kılıç], Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları 116, s. 95 – 97.

Kafalı, M., 1996, Türk Kültüründe Renkler, *Nevruz ve Renkler*, [Haz. S. Tural, E. Kılıç], Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları 116, s. 49 – 54.

Karaağaç, G., 2001, Özel Ad Bilgisi, *Türk Dili* 593, s. 520-525.

Nerimanoğlu, K., 1996, Türk Dünya Bakışında Reng, *Nevruz ve Renkler*, [Haz. S. Tural, E. Kılıç], Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları 116, s. 63 – 74.

Neşri = Unat, F. R., M. A. Köymen, 1995, *Kitâb-ı Cihan-nümâ. Neşri Tarihi I - II*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Nurmemmet, A., 1996, Türkmenlerde Renk Dünyası ve Nevruz, *Nevruz ve Renkler*, [Haz. S. Tural, E. Kılıç], Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları 116, s. 75 – 84.

Oy, A., 1959, Dede Korkut Kitabında Kahramanların Ad Almaları, *Türk Dili* 99, s. 150-152.

Ögel, B., 2000, *Türk Kültür Tarihine Giriş 6*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları 638.

Önder, A., 1982, Türklerde Renk Geleneği, *Türk Folkloru Araştırmaları*, Ankara, s. 125-131.

Örnek, S. V., 1975, *Türk Folklorunda Ad Seçme ve Ad Koyma*, İstanbul.

Sattorov, G., (Çev. N. Devlet), 1983, Yerli Coğrafi Adlar Sözlüğü, *Türk Dünyası Araştırmaları* 25, s. 188-199.

Scheinhardt, H., 1979, *Typen türkischer Ortsnamen*, Heidelberg.

Sevinç, N. 1983, Gaziantep'te Yer Adları ve Türk Boyları, Türk Aşiretleri, Türk Oymakları, *Türk Dünyası Araştırmaları* 25, s. 1-138.

Tekin, T., 2000, *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 9.

TŞA = Sümer, F., 1999, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları I - II*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Uğurlu, M., 1994, Zur Rolle der Schrift bei der Standardisierung der Sprache, *Dialog*, s.79-87.

YAK = Gülensoy, T., 1995, *Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları 618.